

Knjiga *Samosvijest i apsolutno* Gorana Gretića, uvrštena u »malu ediciju« Centra za kulturnu djelatnost, nosi podnaslov: »Pokušaj interpretacije Predgovora, Uvoda i poglavlja Apsolutno znanje Hegelove *Fenomenologije duha*«. Knjiga je sastavljena od dva dijela. Prvi dio, »Ideja Hegelove filozofije — interpretacija Uvoda i Predgovora u *Fenomenologiju duha*« rađen je za Institut za povijest filozofije Sveučilišta u Zagrebu. »Problem apsolutnog znanja«, tj. drugi dio knjige, neznatno je izmijenjena disertacija obranjena 1975. u Kölnu. Zadaća istraživanja, onako kako je sam autor postavlja, u tome je da protumači »smisao, cilj, odnosno ideju *Fenomenologije duha*« (str. 19). Iako je to kazano u uvodu za prvi dio, ta ista zadaća proteže se zapravo i na analizu apsolutnog znanja, tj. drugi dio knjige. Ukažimo na neka bitna mjesta i rezultate te analize.

Prvim tekstom »Prirodna svijest — pojam svijesti i njezino značenje«, autor postavlja i prvo pitanje/problem: »Da li se kod znanosti iskustva svijesti radi o znanosti koja se odvija, tj. razvija kao iskustvo svijesti?« (str. 32). Zaključujući da treba odgovoriti negativno, autor to ilustrira citatom koji glasi: »Time ulazi u njezino kretanje momenat bitka o sebi i bitka za nas, koji se ne prikazuje za svijest, koja je obuzeta samim iskustvom; ali sadržaj onog što nam

* Goran Gretić, *Samosvijest i apsolutno*, CKD, Zagreb, 1981.

nastaje, jest za nju, i mi shvaćamo samo ono, što je kod njega formalno, ili njegovo čisto nastajanje; ono što je nastalo, jest za nju samo kao predmet, za nas ujedno kao kretanje i bivanje« (str. 32). Već će slijedeća Hegelova rečenica (Gretić je ne navodi) biti puno bliža odgovoru na postavljeno pitanje. Hegel kaže: »Po ovoj nužnosti sam je taj put do znanosti već znanost, a na taj način prema njezinoj sadržaju znanost iskustva svijesti.« (*Fenomenologija duha*, Kultura, Zagreb 1955. g., str. 53).

U citatu, koji je naveo Gretić ne radi se o »odvajanju znanosti od svijesti« (str. 32), kako on upućuje. Objašnjavajući kretanje svijesti — iskustvo (*Fenomenologija*, str. 52) Hegel govori o odnosu svijesti i predmeta. Hegelova analiza ide u smjeru pokazivanja napredovanja iskustva u dijalektičkom odnosu: NOVI PREDMET, NOVI LIK SVIJESTI — NOVI LIK SVIJESTI, NOVI PREDMET. Slijede novih likova svijesti odgovara tako slijed novih predmeta. Svijest to doživljava kao da se »zbiva iza njezinih leđa« (str. 53). U tom kontekstu javlja se Gretićev citat, koji, međutim, ne govori o cijepanju znanosti i svijesti, već o zarobljenosti svijesti predmetom spoznaje i NJENOM cijepanju na momente bitka o sebi i bitka za nas.

Slijede rečenice koje su indikativne za metodološku problematiku Gretićevog rada. Autor se naime ne trudi da razvija određenu ideju, probudi pitanje i poveže svoje misli. Svoje parcijalne uvide u problematiku Gretić povezuje »metodološkim surrogatima«: »nadalje« (str. 32), »slijedeće pitanje glasi« (str. 37) ili analizom pojma koji se pojavio u citatu (str. 33, problem »pojavljujućeg znanja« i »prirodne svijesti«).

Zaključujući ovaj kratki prvi tekst (pet stranica) Gretić kaže: »Možemo zaključiti da je struktura svijesti prema Hegelu određena strukturom kretanja načela novovjekovne filozofije« (str. 36). Autor tako dovodi u nedoumicu pa se ne zna da li je riječ o nezgrapnim konstrukcijama »nadalje«, »i kao« (str. 32), nesretno odabranim citatima, nedovoljno pažljivo formuliranim zaključcima ili je posrijedi ograničenost pristupa? Prije nego kažemo svoje temeljne zamjerke ovom radu ukažimo na još neke teze ostalih tekstova.

dine *Glauben und Wissen*. Gretić pokazuje da se već tu pojavljuje određeni pomak u shvaćanju sintetičkih sudova i da se u toj razlici već očituje Hegelov logičko-ontološki pristup (str. 162).

Ukoliko bi se nešto iz ovoga rada trebalo posebno izdvojiti i pozdraviti kao dobrodošlo, onda je to Gretićeva analiza pojedinih Hegelovih pojava. Međutim, ni to bez ograda. Za očekivanje je od jednog filozofijskog rada da nadiđe »rječničku« razinu izlaganja. Ukoliko se tumačenje smisla cilja i ideje *Fenomenologije duha* rasprši u tumačenje pojmova, a uglavnom se u to pretvorila Gretićeva analiza, očito je da već u samom pristupu postoje određene proturječnosti. Gretićeva »iminentna pojmovna analiza« koja bi trebala biti hermeneutičkog karaktera i kao takva omogućiti »autentičan« pristup Hegelu, daje nam samo uvid u niz parcijalnih i nepovezanih slika o *Fenomenologiji duha*. Ilustracije radi, mogli bismo navesti definicije i Gretićeva shvaćanja mnogih pojmova (refleksija, duh, sopstvo, svijest, apsolutno...) koje treba uvijek, naravno, imati na umu, ali, čini se da je to ipak samo početak i predradnja za eventualno »tumačenje smisla...«

Stupanj apsorbiranosti materijala koji se interpretira određuje uglavnom i način kazivanja rezultata analize. Ukoliko je predmet promišljanja dovoljno isposredovan kritičkim instrumentarijem, neće se zatvarati u kojekakve ljuške jezika, sintagme i redosljeda. Produktivna će kritika, a Gretić to veže uz Hegelovu kritiku Kanta, birati mjesta i teme primjereno vlastitom stanovištu, razvijajući tako vlastitu misao. »U protivnom — dodaje Gretić — imamo posla s interpretacijama povjesničara filozofije ili epigona...« (str. 167).

Pred nama su dakle dva rada ukoričena neadekvatnim naslovom *Samosvijest i apsolutno* (tako su se mogla izabrati i bilo koja druga dva pojma, npr. duh i znanost, pojam i svijest...) koji kao pokušaj filozofijskih tekstova završavaju u tekstovima o filozofiji. Autorova autentičnost završava u »hermeneutici sada«, »...upravo«, »...po Hegelu«, »...prema Hegelu« ili nekoj sličnoj. Riječ je o pretencioznoj knjizi koja je izabrala značajno, interesantno i, bar kod nas, nede-

Tematizirajući pitanje mjesta *Fenomenologije duha* u Hegelovom sistemu, Gretić pokazuje kako se osnovna misao *Fenomenologije* o napredovanju svijesti nastavlja na ideju »genetičkog prikaza izgradnje samosvijesti... pojmijene kao 'refleksivni niz' u kojem svijest samu sebe sve više i bolje razabire« (str. 24) — ideju na različite načine prisutnu kod Fichtea i Schellinga. Na osnovno pitanje, da li je već *Fenomenologija* dio sistema, tj. da li je sastavni dio znanosti, Gretić odgovara stavom koji kaže da je *Fenomenologija* »samo pripremajuća i uvodna znanost i u tom smislu tek nastupajuća...« (str. 59). Problemizirajući isto pitanje još jednom, u završnim dijelovima knjige, Gretić decidirano zaključuje da *Fenomenologija* nije »znanost niti njen dio, i tu tezu potkrepljuje Hegelovom formulacijom iz njegovih kasnih bilježaka o *Fenomenologiji* koja je ono »unaprijed znanosti«.

Braneci Hegela od površnih, kršćanski obojenih mislilaca, koji simplificirajući određenja duha, apsolutnoga ili dijalektike, označavaju Hegela prikrivenim kršćanskim teologom, Gretić daje određeno Hegelove filozofije kao onto-theo-logije utemeljene na antički shvaćenom logosu i modificiranom novovjekovnom određenju supstancije, zaključujući da ona nema ništa zajedničkog s teologijom. Pojašnjavajući tu svoju tezu Gretić navodi, u ovom slučaju Heideggerov, stav da je kršćansko učenje o trojednom bogu zapravo neshvatljivo bez antičke metafizike.

Bolje stranice ove knjige analiziraju odnos Kanta i Hegela. Već u uvodu autor naglašava značaj Kantove transcendentalne apercepcije za Hegelovo stanovište identiteta bitka i mišljenja. Gretić zaključuje da je struktura Kantovog »sopstva«, tj. njegove »sazimajuće i apercipirajuće djelatnosti« adekvatna strukturi pojma. Razliku i Gretić nalazi u poznatom pomaku od subjektivne samosvijesti ka objektivnom, od subjekta »logificiranom« bitku. »U transcendentalno jedinstvo čiste samosvijesti — dodao bi Marcuse — unosi Hegel puni bitak života« (*Hegelova ontologija i teorija povijesnosti*, Veselin Masleša, Sarajevo 1981, str. 34).

Interpretaciju istog odnosa u drugom dijelu knjige autor započinje analizom Hegelovog rada iz 1802-3. go-

voljno istraženom filozofijsko područje. No isto tako je riječ o knjizi koja je, parafrazirajmo Hegela upravo iz *Fenomenologije*, svojim objavljivanjem postigla cilj razotkrivajući se u svojoj ogoljeloj tendenciji.

Sead Alić